

О. О. Нігрєєва*

ПРИВІЛЕЙОВАНІ ВИМОГИ У ЗАКОНОДАВСТВІ ЄВРОПЕЙСЬКИХ КРАЇН ТА США
(ПОРІВНЯЛЬНО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ)

Дослідження присвячено визначенню сутності та визначальних рис привілейованих вимог у законодавстві іноземних країн у їхньому порівняльно-правовому аспекті. Особливу увагу надано аналізу спеціальних привілеїв, різновидом яких виступають морські привілейовані вимоги.

Исследование посвящено определению сущности и существенных черт привилегированных требований в законодательстве иностранных государств в их сравнительно-правовом аспекте. Отдельное внимание уделено анализу специальных привилегий, разновидностью которых являются морские привилегированные требования.

Ключові слова: привілейовані вимоги, загальні привілеї, спеціальні привілеї, володільницькі права, морські привілейовані вимоги

За роки незалежності, реалізуючі свою міжнародну правосуб'єктність та прагнучи співпрацювати з іншими країнами, Україна стала учасницею багатьох міжнародних угод. Однак, для ефективної інтеграції до міжнародного співтовариства та налагодження дружніх стосунків з іншими суб'єктами міжнародних відносин, як відомо, замало лише підписання та ратифікації договорів. Головне - забезпечити належну імплементацію їхніх норм. Нажаль, саме цього бракує деяким із договорів, що були підписані Україною. Ця доля спіткала й Міжнародну конвенцію щодо морських привілейованих вимог та іпотек 1993р., до якої Україна приєдналася у 2002р. Незважаючи на те, що з цього моменту пройшло вже сім років, норми Кодексу торговельного мореплавства України (далі - КТМ України) так і не були приведені у відповідність із нормами Конвенції. Це стосується, як норм щодо іпотеки морських суден, так і, у більшій мірі, норм щодо морських привілейованих вимог.

Останні є дещо незвичної конструкцією для сучасного права України, адже привілеї як спосіб забезпечення виконання зобов'язань не передбачені Цивільним кодексом України. Однак, виходячи із диспозитивності норми ЦКУ щодо видів забезпечення виконання зобов'язань, яка визначає існуючий перелік невичерпним, маємо констатувати можливість потенціального використання привілейованих вимог у правовому полі України за угодою сторін та у межах чинного законодавства. Що ж до морських привілейованих вимог, то вони вже давно є частиною вітчизняної правової системи, адже були закріплені ще в КТМ СРСР 1929 та 1968 рр. Містять певні норми щодо них і розділ X чинного КТМ України, які, однак, мають бути суттєво перероблені та доповнені з огляду на положення Конвенції 1993р.

Вважаємо, що виконанню цього завдання має посприяти наукове дослід-

* старший викладач кафедри загальноправових дисциплін та міжнародного права Одеського національного університету ім. І.І.Мечникова

дження теоретичних та практичних питань застосування морських привілейованих вимог. Зазначеній темі присвячені праці таких вчених та юристів-практиків, як О.В. Шемякін, Т.А. Фаддеева, О.А. Брильов, П.А. Фалілеєв. Однак із прикрістю потрібно відмітити відсутність системних та комплексних досліджень, які б стосувалися інституту морських привілейованих вимог. У цьому зв'язку уявляється цікавим звернутися до зарубіжного досвіду їхнього правового регулювання.

Перш ніж перейти до детальнішого розгляду правоположень та теоретичних напрацювань щодо морських привілейованих вимог у інших країнах, потрібно підкреслити наявність розбіжностей у підходах до їхньої класифікації у країнах із романо-германською та англо-американською правовими системами. Зупинимося на окремому аналізі існуючих правових норм.

У країнах континентального права морські привілейовані вимоги є різновидом привілейованих вимог як окремого способу забезпечення виконання зобов'язань. Як і у вітчизняному праві, у праві європейських країн загальною гарантією забезпечення прав кредитора у зобов'язанні є відповідальність боржника у випадку невиконання своїх обов'язків із вартості всього свого майна, як наявного, так і того, що має виникнути у майбутньому. Однак поряд із нею існує також специфічне майнове забезпечення виконання зобов'язань, яке замість того, щоб поширюватися на все майно боржника, стосується тільки певних, чітко визначених речей. Інакше кажучи, індивідуалізовані речі, залишаючись у власності боржника, призначаються забезпечувати, у випадку невиконання, інтереси кредитора. Таке забезпечення утворюється із застосуванням так званого „права переваги”, тобто спеціальних привілеїв, застави та іпотеки. Зазначене право переваги, або ж пріоритет, є винятком із основного правила цивільно-правових відносин, а саме рівності у забезпеченні прав кредиторів (*par condicio creditorum*) [5, 552]. У відповідності до нього всі кредитори мають право отримати задоволення своїх вимог за рахунок майна боржника. Якщо цього не вдається досягти через недостатність вартості майна, кредитори, коли їх декілька, повинні розподілити майно між собою пропорційно розміру боргу, що його винен боржник кожному з них. Між тим, законодавством більшості країн передбачені норми, які надають деяким із кредиторів переважне право задоволення за вартості майна боржника, тобто встановлюються так звані привілеї (*privilegi, privileges*).

Під привілеєм, згідно із положеннями права країн континентальної Європи, слід розуміти законне право переваги, що надається певним кредиторам у наслідок особливої природи їхніх вимог [5, 553]. Останні, не будучи забезпеченими заставою або ж іпотекою, можуть бути задоволені за рахунок як визначених речей боржника, так і усього його майна, із перевагою перед іншими кредиторами. Перелік суб'єктів, яким надаються привілейовані права, як правило, чітко визначений у законодавстві країни. На відміну від застави та іпотеки для виникнення привілею не потрібна наявність специфічного конститутивного акту, тобто такого юридичного факту, який би породжував зазначене право, як то підписання договору іпотеки, його нотаріальне посвідчення та реєстрація за законодавством України. Встановлення привілейованих прав *ex lege* може бути договірним. Воно також може вимагати додержання певної форми публічності, як то реєстрація у певних державних реєстрах.

Привілейовані права поділяють на загальні (генеральні) та спеціальні. За-

гальні привілеї можуть обтяжувати усе рухоме майно боржника. Вони не мають безпосереднього зв'язку із майном боржника. Їхня наявність, як правило, визначена специфічною природою боргу. За умови недостатності рухомого майна для забезпечення вимог кредитора, загальні привілеї можуть обтяжувати також певну нерухомість боржника. Як правило, за законом генеральні привілеї надаються найманим працівникам за договором підряду, суб'єктам права інтелектуальної власності щодо своїх творів, які використовуються іншими особами, ремісникам, землеробам, комерційним агентам (ст. 2751 bis Цивільного кодексу Італії) [1], працівникам, що працюють за трудовими договорами, постраждалим у наслідок дорожньо-транспортної пригоди, особам, що мають право на відшкодування судових витрат, витрат на поховання та ін. (ст. 2331 Цивільного кодексу Франції) [2]. Для подальшого порівняння із привілейованими вимогами у загальному праві корисно підкреслити, що загальні привілеї не обов'язково повинні бути посесорними, тобто мати за обов'язкову умову перебування обтяженого майна у безпосередньому володінні кредитора.

Що ж до спеціальних привілеїв, то ними обтяжується не все майно боржника, а тільки чітко визначені рухомі або нерухомі речі. У першу чергу, це майно, що безпосередньо пов'язане із боргом. Як правило, для таких привілеїв властиве так зване „право слідування”: вони продовжують слідувати за річчю навіть за умови її відчуження третій особі. Це суттєво різнить їх із загальною привілейованою вимогою, що обтяжує рухоме майно боржника, яка втрачає силу у разі відчуження рухомості третій особі. Часто кредиторам, що наділені спеціальними привілейованими вимогами, надається також право притримання обтяженої речі.

Визначаючи ранг привілеїв, потрібно підкреслити наступне. Якщо загальні привілейовані вимоги можуть задовольнятися після вимог за заставою та іпотекою, то спеціальні привілейовані вимоги, як правило, мають більш високий пріоритет.

Морські привілейовані вимоги у континентальному праві є різновидом саме останньої групи привілейованих прав, тобто є правами спеціальними. Більш того, саме вони мають найвищий пріоритет з-посеред усіх інших загальних та спеціальних привілеїв [3, 334].

У країнах загального права привілейована вимога (lien) - це форма захисту прав, яка доступна особі за певних обставин та наділяє її правом отримати задоволення вимог. У США існує дещо відмінне від інших країн англо-американської правової сім'ї розуміння правової природи привілейованих вимог. Тут під привілейованими вимогами розуміють досить широку низку різноманітних майнових обтяжень, враховуючи заставу та її форми. Американська правова система сприймає привілейовані вимоги як непосесорні права (non-possessory liens), тобто такі, які не залежать від перебування речі у володінні кредитора. Це суттєво різнить її із британським правом, яке визначає привілейовану вимогу саме як пасивне право притримання речі кредитором до моменту задоволення його вимог боржником. Отже, втрачаючи фізичне панування над річчю, кредитор втрачає і саме привілейоване право.

Одночасно із володільницькими привілейованими вимогами у країнах загального права виокремлюють також морські привілейовані вимоги (maritime liens) та вимоги, що виникають за правом справедливості (equitable liens) [4, 57]. Останні є досить рідкої формою привілеїв, які утворюються тільки у чітко

визначених випадках. За своєю сутністю вони є непосесорними. Прикладами таких вимог є вимоги партнерів при ліквідації партнерства та розподілі його активів, вимоги довічного володільця майна, який закінчив його суттєві покращення, що були розпочаті ще заповідачем та ін.

Морські привілеї у країнах загального права - це права на отримання задоволення вимог кредитора за рахунок вартості судна або ж фрахту, що був зароблений судновласником. Вони утворюють окрему від посесорних груп вимог, тобто не обов'язково можуть бути володільницькими. У свою чергу вони поділяються на такі, що мають договірну природу та виникають через заподіяння шкоди. Зазначені права можуть бути примусово реалізовані за допомогою арешту судна. Розрізняють також переважні морські привілеї та договірні морські привілеї [6, 112]. Морські вимоги у загальному праві, як і у праві континентальному, наділені „правом слідування” за судном, адже вони визнаються правами *in rem*. Права *in rem* безпосередньо пов'язані із самою річчю, а не з певною особою, у володінні і користуванні якої навіть могло знаходитися судно на момент виникнення привілейованої вимоги [4, 62]. Безсумнівно, що права *in rem* мають міцніший захист та більшу велику можливість реалізації, ніж права *in personam*.

Таким чином, привілейовані вимоги у праві країн романо-германської та англо-американської правових сімей мають різну класифікацію, однак за своєю суттю вони виступають у якості специфічних форм забезпечення виконання зобов'язань. Морські привілеї у країнах континентальної Європи є різновидом спеціальних майнових вимог. Напроти, у праві країн загального права вони утворюють окрему групу вимог, відмежовану від загальних володільницьких вимог. Однак у обох правових сім'ях вони залишаються дієвими механізмами забезпечення прав окремих груп кредиторів, які через специфічний характер належного їм боргу потребують додаткового захисту порівняно з іншими кредиторами. На нашу думку, при розробленні нового КТМ України було б корисним врахувати наведену характеристику та особливі риси привілейованих вимог у праві зарубіжних країн.

Література

1. *Code Civil Francais (version consolidée au 6 août 2008)* // Режим доступу: <http://www.legifrance.gouv.fr /affichCode>.
2. *Il Codice Civile Italiano (edizione 1999-2000 in corso di aggiornamento)* // Режим доступу : <http://www.jus.unitn.it/cardoza/Obiter Dictum>.
3. *Fiale, Aldo. Diritto della Navigazione Marittima e Aerea.* - Napoli: Simone, 2006. - 283 p.
4. *Hopkins F.N. Business & Law for the Shipmasters.* - Glasgow: Brown, Son & Ferguson, LTD, 1998. - 900 p.
5. *Tramontano, Luigi. Lineamenti di diritto civile.* - Matelica: Halley, 2006. - 621p.
6. *Брылев А. Привилегированные морские требования* // Підприємництво, господарство і право . - 2003. - №11. - С. 110-113.